

Technical University "KhPI". Series: Mechanics and engineering systems and complexes - Kharkiv, 2016, number 7, pp. 95-100.

13. Kotsiuba I.G. (2016), Forecasting seasonal morphological composition of solid waste. Zhytomyr [Text] / I.G. Kotsiuba // Bulletin Azov State Technical University: Collection of scientific papers. Series: Engineering.. Mariupol, vol. 33, pp. 213-222

УДК 378.017:502

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНОМУ ВНЗ: МЕТА, ЗАВДАННЯ, РЕЗУЛЬТАТИ

І.О. Кучинська, д.п.н., професор

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
вул. Огієнка 61, м. Кам'янець-Подільський, 32301, Україна,

E-mail: kaf_pedagog@kpnpu.edu.ua

Висвітлені й проаналізовані потреби та ключові ціннісні орієнтири екологічної культури особистості. Акцентується увага на важливості екологічного виховання студентської молоді, екологічної свідомості, екологічної грамотності тощо. Підкреслюється значущість створення системи організаційних та дидактичних заходів, спрямованих на формування екологічного світогляду, глибокого розуміння зв'язків людини з природою, відчуття залежності людського буття від екологічних процесів. Аналізуються й обґрунтовуються ціннісно-орієнтаційний, мотиваційний, когнітивний, особистісний і практичний компоненти у структурі екологічної відповідальності студентства. Розглядається система екологічного виховання що передбачає врахування наступних аспектів: національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування; гуманістичної спрямованості і зростаючої ролі екологічних чинників у розв'язанні глобальних проблем людства; збереження духовного і фізичного здоров'я людини; об'єктивності у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається і спрямована на розв'язання проблем довкілля; зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві а й у повсякденному житті людини. Наголошується, що цінності екологічної культури повинні бути пріоритетними у процесі формування гуманістичного світогляду студентства. Підкреслюється, що від дій сучасного покоління, без перебільшення, буде залежатиме екологічна безпека країни в цілому.

Ключові слова: екологічне виховання, вищій навчальний заклад, студентська молодь, цінності, потреби.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ: ЦЕЛЬ, ЗАДАЧИ, РЕЗУЛЬТАТЫ

И.А. Кучинская, д.п.н., профессор
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
ул. Огиенко 61, г. Каменец-Подольский, 32301, Украина,
E-mail: kaf_pedagog@kpnpu.edu.ua

Освещены и проанализированы потребности и ключевые ценностные ориентиры экологической культуры личности. Акцентируется внимание на важности экологического воспитания студенческой молодежи, экологического сознания, экологической грамотности. Подчеркивается значимость создания системы организационных и дидактических мероприятий, направленных на формирование экологического мировоззрения, глубокого понимания связей человека с природой, ощущение зависимости человеческого бытия от экологических процессов. Анализируются и обосновываются ценностно-ориентационной, мотивационный, когнитивный, личностный и практический компоненты в структуре экологической ответственности студенчества. Рассматривается система экологического воспитания, что предполагает наличие следующих аспектов: национального и регионального подходов к выбору учебного материала экологической направленности; гуманистической направленности и растущей роли экологических факторов в решении глобальных проблем человечества; сохранения духовного и физического здоровья человека; объективности в раскрытии основных экологических законов и понятий, которые дают основания считать экологию наукой, развивающейся и направленной на решение проблем окружающей среды; связи между приобретенными экологическими знаниями и жизнью, раскрытия их ценности не только в производстве но и в повседневной жизни человека. Отмечается, что ценности экологической культуры должны быть приоритетными в процессе формирования гуманистического мировоззрения студенчества. Подчеркивается, что от действий современного поколения, без преувеличения, будет зависеть экологическая безопасность страны в целом.

Ключевые слова: экологическое воспитание, высшее учебное заведение, студенты, ценности, потребности.

ENVIRONMENTAL EDUCATION IN MODERN UNIVERSITIES: OBJECTIVES, GOALS, RESULTS

I.O. Kuchinska
Kamyans-Podilsky Ivan Ogienko National University
Ogienska str. 61, Kamyans-Podilsky, Ukraine, 32301,
E-mail: kaf_pedagog@kpnpu.edu.ua

Highlights and analyzes the key needs and value orientations of ecological culture. The attention is focused on the importance of environmental education of students, environmental awareness, environmental awareness and more. Emphasized the importance of establishing a system of organizational and didactic measures aimed at formation of ecological outlook, a deep understanding of human relationships with nature, feeling human being depends on ecological processes. Analyzed and justified value-orientation, motivational, cognitive, personal and practical components in the structure of student environmental responsibility. The system of environmental education that takes into consideration the following aspects: national and regional approaches to the selection of educational material ecological; humanistic orientation and the increasing role of environmental factors in addressing global challenges; preservation of mental and physical health; objectivity in disclosure of major environmental laws and concepts that give reason to believe environmental science, which develops and aimed at solving environmental problems; acquired environmental connection between knowledge and life, opening their value not only in manufacturing but also in everyday life. It is noted that the value of ecological culture should be a priority in the formation of humanistic outlook of students. Emphasized that the actions of the current generation, without exaggeration, will depend on the environmental security of the country.

Keywords: environmental education, high school, college students, values and needs

Постановка проблеми. Забезпечення здорового способу життя населення будь-якої країни безпосередньо пов'язано з екологічною безпекою. Ні в кого не викликає сумніву той факт, що сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей. Сьогодні, ми все частіше акцентуємо увагу на організаційній та регулятивно-контрольній діяльності суспільства і держави, що спрямована на охорону та оздоровлення природного довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування і природоохорони та забезпечення нормальної життєдіяльності й екологічної безпеки громадян. Безперечно, забезпечення оптимального розвитку сучасного суспільства неможливе без всебічного врахування екологічних наслідків усіх без винятку соціальних та виробничих проєктів. Зазначимо, якщо раніше екологічні проблеми виникали в окремих найбільш індустріалізованих регіонах Землі, то тепер екологічна криза стала повсюдною й багатолікою. Сьогодні, все гостріше постає питання створення системи організаційних та дидактичних заходів, спрямованих на формування екологічного світогляду, глибокого розуміння зв'язків людини з природою, відчуття залежності людського буття від екологічних процесів. Цілком очевидно, що екологічна криза вимагає інтенсивного, грамотного *екологічного виховання* всього населення, зокрема студентської молоді. Актуаль-

ність даної проблематики, в умовах сьогодення, безперечно ні в кого не викликає заперечень.

Мета роботи. Висвітлення можливих перспектив вирішення завдань екологічного виховання сучасної студентської молоді.

Аналіз досліджень та публікацій за темою. Проблематика еколого-виховної діяльності розглядалася у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема: О. Киричука “Екологія розвитку особистості: проблеми і шляхи їх розв’язання” (1994); Л. Руденко “Народні традиції в екологічному вихованні учнів” (2001); Л. Білик “Стратегія виховання – екологічна свідомість” (2003); С. Старовойт “Виховання екологічної свідомості – потреба часу” (2004); Т. Дячук “Виховання екологічної культури – крок до формування майбутньої еліти України” (2004); Р. Агейкіна “Екологічне виховання: досвід організації” (2005); В. Маршицької “Народознавчі традиції екологічного виховання” (2005); Т. Рябчук, Н. Івченко “Виховання екологічно свідомої особистості” (2006); О. Філіпенко “Екологічна культура і екологічне виховання” (2008); О. Губської “Досвід екологічного виховання” (2011); Л. Павленко “Екологічне виховання молоді” (2012); М. Осипова “Проблемний метод та екологічне виховання” (2013); Т. Бабіна “Організація екологічного виховання в школі” (2013); Н. Пунейко “Практика екологічного виховання” (2014). У своїх дослідженнях вчені наголошують, на важливості формування у студентства *екологічної свідомості*, тобто уславленої й усвідомленої системи уявлень про стан природного довкілля, здатність (індивідуально або колективно) до адекватного розуміння органічного зв’язку між людиною та природою і використання екологічних знань та переконань у всіх без винятку сферах практичної діяльності. Науковці підкреслюють, що невід’ємною умовою формування екологічної свідомості як важливого складника світогляду сучасної людини є система багатоступеневої й фундаментальної екологічної освіти, процесу виховання та грамотної екологічної пропаганди.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, *громадянська зрілість* підростаючого покоління включає дбайливе ставлення до природи, що є справою як внутрішньодержавного, так і міжнародного. Це ставлення виявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, вироблення вміння співіснувати з природою, в нетерпимості і безкомпромісній боротьбі проти губителів природи, усвідомлені особливостей і основних екологічних проблем навколишнього середовища. Зауважимо, екологічна свідомість особистості, це є важливий компонент екологічної вихованості, який, на наш погляд взаємопов’язаний з громадянськими й патріотичними ціннісними орієнтирами (Я люблю свій край; Я дбаю про землю навколо себе; Я прагну зробити її гарнішою; Я турбуюсь про довкілля; Я мрію, що мої діти будуть жити у країні з гарними лісами, полями; Я можу і повинен зробити довкілля навколо

себе кращим та ін.). Підкреслимо, стрижневими елементами формування екологічної свідомості є: знання, усвідомлення, ставлення, навички і діяльність (М. Фіцула) (див. рис. 1).



Рисунок 1 – Стрижневі елементи формування екологічної свідомості особистості

Вважаємо за доцільне підкреслити, що у Національній програмі “Патріотичне виховання українського народу та об’єднання його навколо верховного головнокомандувача збройних сил України – президента України” на 2014-2024 р.р. (Київ, 2014) у параграфі 11.11 (Екологічне виховання) констатується о необхідності:

1. Включити питання екологічної освіти і виховання до програм підвищення кваліфікації працівників освіти та працівників інших професій;

2. Готувати та видавати спеціальні буклети, листівки, календарі та інші видання, які б інформували населення про основні екологічні проблеми;

3. Організувати на базі установ природно-заповідного фонду та екологонатуралістичних центрів постійно діючі та пересувні виставки, фотостенди, екологічні відеотеки, проведення тематичних лекцій, екскурсій та інших заходів екологічної пропаганди;

4. залучати дитячі та молодіжні екологічні організації до формування і виконання спільних з установами природно-заповідного фонду проєктів, угод, природоохоронних заходів;

5. Запровадити народний контроль екологів-інспекторів з числа, громадських організацій, представників ОСББ, працівників господарств, пенсіонерів;

6. Сприяти будівництву міні заводів по переробці сміття, зменшенню накопичення сміття на смітєвих звалищах;

7. Розробити та впровадити цикл передач “Легені планети Земля”.

Цілком очевидно, що екологічні ціннісні орієнтири глибоко пов’язані з національними, патріотичними й громадянськими. Безперечно, актуальність й важливість екологічного виховання студентської молоді (громадянського *потенціалу* країни) в умовах сьогодення, ні в кого не викликає заперечень. Зауважимо, **екологічне виховання** – це педагогічна діяльність, яка спрямована на формування у студентів екологічної культури. Зазначимо, **екологічна культура** характеризується знанням загальних закономірностей розвитку природи та суспільства; розумінням взаємозв’язку їхнього існування і того, що природа є першоосною виникнення еволюції людини; визначенням соціальної зумовленості взаємовідношень людини і природи; подоланням споживацького ставлення до природи як до джерела матеріальних благ; вмінням передбачати вплив діяльності людини на біосферу Землі; підпорядкуванням своєї діяльності умовам раціонального природокористування і турботи про довкілля; вмінням зберігати сприятливі природні умови та максимально доступну норму вилучення біологічної продукції з природного фонду для задоволення потреб людини.

Екологічна культура передбачає наявність глибоких знань про навколишнє середовище, екологічний стиль мислення, що зумовлює відповідальне ставлення до природи та свого здоров’я; уміння і досвід розв’язання екологічних проблем; безпосередню участь у природоохоронній роботі, а також здатність прогнозувати можливі негативні віддалені наслідки природоперетворювальної діяльності людини. За констатацією педагога М. Фіцули наявність екологічної культури допомагає майбутньому фахівцю усвідомити власний виховний потенціал як майбутнього спеціаліста, який має володіти методикою еколого-виховної роботи на виробництві. Вчений наголошує, що *ефективне екологічне виховання* студентської молоді передбачає:

- різноплановість екологічної освіти, охоплення всіх її рівнів, забезпечення потреби держави в екологічно грамотних кадрах з урахуванням потреб усіх регіонів країни;
- використання усієї різноманітності форм і методів екологічного навчання, врахування специфіки навчальних матеріалів відповідно до особливостей і потреб вищих навчальних закладів;
- тісний взаємозв’язок екологічної тематики навчання з життєво важливими інтересами (потребами) студентів, населення;
- ознайомлення студентів із новітніми результатами екологічних досліджень у прикладних галузях.

Сучасна молода людина, переконані, обов’язково повинна вміти осмислити причини і наслідки екологічної кризи, руйнівних екологічних подій а також знати як орієнтуватися у пошуках соціально прийнятих і етично обґрунтованих засобів виходу з неї. Зауважимо, що вирішення про-

блем даної *екологічної етики* очевидно буде пов'язане з тривалою динамікою технологічних зрушень, реальним життєвим устроєм і культурним рівнем людських спільнот. Безумовно важливою якістю екологічно вихованої особистості є сформованість у неї *екологічної відповідальності*, тобто усвідомлення необхідності брати на себе конкретні зобов'язання для гармонізації її зв'язків із навколишнім середовищем та здатність прогнозувати наслідки власної діяльності. Сьогодні, як ніколи гостро постає питання *актуалізації ідеолого-виховних аспектів* процесу формування гуманної, гармонійної, всебічно розвиненої особистості. У цьому аспекті розвиток екологічних ціннісних орієнтирів грає не останню роль. Ніхто не має сумніву, що якщо Земля і люди не будуть знаходитися у здоровій екологічній атмосфері то всі життєво необхідні питання будуть марними. У контексті вище висвітленого вважаємо за доцільне акцентувати увагу на погляди науковця М. Левківського (“Екологічна відповідальність у соціокультурному вимірі”, 2003) який у *структурі* екологічної відповідальності виділяє кілька компонентів, а саме:

1. *Ціннісно-орієнтаційний компонент* визначає систему екологічних цінностей, які є складниками загальнолюдської культури і репрезентують цінність усього живого на землі, життя людини, її здатність захоплюватися красою природи, гуманне ставлення до інших людей, розуміння доцільності добротворчої та розумної перетворювальної діяльності людських спільнот.

2. *Мотиваційний компонент* передбачає вияв студентами відповідних соціально значущих та особистісних мотивів (проживання в зоні жорсткого і напівжорсткого радіологічного контролю, забрудненість повітря, невідповідність питної води світовим стандартам, засміченість житлових масивів, усвідомлення планетарного забруднення загалом). Педагог повинен спрямовувати свою діяльність на формування реально діючих мотивів у вихованців.

3. *Когнітивний компонент* зорієнтований на розвиток у студентів їхньої екологічної спрямованості. Вона виявляється у відповідних інтересах, нахилах, переконаннях. Молоді люди повинні усвідомлювати себе частиною природи, у них мають розвиватися прагнення постійно спілкуватися з нею. Важливо, щоб студенти розуміли згубність впливу місцевих екосистем із забрудненим повітрям, водоймами тощо.

4. *Особистісний компонент* передбачає розуміння і вияв кожним студентом власної неповторності, унікальності, гідності, відповідальності за все живе у цьому світі.

5. *Практичний компонент* означає практичну діяльність молоді (організація пошукових студентських груп природоохоронного спрямування: пошук рідкісних рослин, птахів, тварин, записаних до “Червоної книги”; добровільна організація студентів для поліпшення міні екосистеми: очи-

щення території навчального закладу, насадження рослин і дерев; написання індивідуальних дослідницьких робіт на екологічну тематику).

Зауважимо, як слушно зазначає науковець М. Волков, *система* екологічного виховання передбачає врахування таких аспектів:

– національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;

– гуманістичної спрямованості і зростаючої ролі екологічних чинників у розв'язанні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);

– збереження духовного і фізичного здоров'я людини;

– об'єктивності у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається і спрямована на розв'язання проблем довкілля;

– зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві а й у повсякденному житті людини.

Педагог М. Фіцула у навчальному посібнику “Педагогіка вищої школи” (2010) у параграфі “Екологічне виховання студентів” констатує, що практична реалізація завдань і мети екологічної освіти у вищих навчальних закладах ґрунтується на засадах взаємозв'язку теоретичних знань із практичною діяльністю студентів у цій сфері; включенні екологічних аспектів у структуру предметних, спеціальних узагальнюючих тем; поєднанні аудиторних занять із безпосереднім спілкуванням з природою; використанні проблемних методів навчання; поєднанні аудиторної і позааудиторної природоохоронної роботи.

Підсумовуючи вище наведений матеріал, вважаємо за необхідне, підкреслити важливість наявності у сучасних педагогів вищої школи високого професіоналізму, компетентності у процесі формування *екологічної грамотності* студентської молоді (не тільки навчально-виховний процес зі студентами екологами, але й також і з іншими спеціалізаціями). Доцільно, у цьому контексті акцентувати увагу саме на компетентнісному підході у процесі формування екологічної культури й грамотності. Як відомо актуальність орієнтації сучасної вищої освіти на компетентнісний підхід обумовлено зміною освітньої парадигми зі знанневоорієнтованої на особистісно орієнтовану, необхідністю гармонізації архітектури європейської та української систем вищої освіти, зумовленої Болонським процесом. Актуалізуючи значимість екологічного виховання у сучасній вищій школі необхідно звернути увагу на можливість:

1. посилення внутрішньої мотивації до певної діяльності студентства;

2. самоорганізації в процесі навчально-виховної діяльності як умові опанування цілісною діяльністю;

3. досягненні студентами особистісно-значимих результатів у процесі формування екологічної культури;

4. ефективній взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу.

Наголосимо, головними сутнісними характеристиками компетентності є:

1. здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, що базуються на знаннях, уміннях, довірі, цінностях, ставленнях, мотивації;

2. оперативність і мобільність знань, здатність застосовувати й інтегрувати їх у кожній конкретній ситуації з урахуванням різних її аспектів;

3. здатність і готовність схвалювати рішення, вибираючи при цьому найоптимальніший у цій ситуації варіант;

4. здатність організації соціальної дії і співорганізації всіх необхідних для цього ресурсів;

5. здатність ефективно, самостійно та відповідально діяти в широкому форматі контекстів;

6. комунікативні вміння, що дають змогу цілеспрямовано й ефективно вибудовувати взаємодію з іншими людьми в межах діяльності;

7. наявність певних ціннісних орієнтацій, світоглядної позиції, загальної та етичної культури, мотивів діяльності;

8. здатність до саморозвитку, освоєння нових способів дії.

Висновки. Науково-педагогічний працівник вищого навчального закладу повинен усвідомлювати, що у процесі формування сучасного громадянина – патріота неможливо не акцентувати увагу на важливості аналізу й обґрунтуванню питань, що стосуються екологічної безпеки, екологічного виховання, екологічної культури й грамотності. Цінності екологічної культури повинні бути пріоритетними у процесі формування гуманістичного світогляду студентства. Очевидно, що від дій сучасного покоління, без перебільшення, буде залежати екологічна безпека країни в цілому. Студентство повинно *усвідомлювати*, той факт, що без їх активної участі побудова належної екосистеми в країні буде неможлива.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : Підручник / А. М. Алексюк. – К. – 1998. – С. 34.

2. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія / В. Андрущенко, М. Михальченко – К. : Генеза, 1996. – 368с.

3. Андрущенко В. Культура. Ідеологія. Особистість / В. Андрущенко, Л. Губернський, М. Михальченко – К., 2002. – С. 75-103.

4. Бабкін В. Д. Соціальна держава та захист прав людини / В. Д. Бабкін // *Правова держава. Щорічник наукових праць*. – К. : Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України. – 477 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: *Наук. Видання* / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади / І. Д. Бех – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
7. Битинас Б. П. Введение в философию воспитания / Б. П. Битинас. – М., 1996. – С. 19-25
8. *Всемирная энциклопедия. Философия*. – М.: АСТ ; Минск : Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 801.
9. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко // – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
10. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 87.
11. Євтух М. Б. Педагогіка : теорія та історія / Галузинський В. М., Євтух М. Б. : навч. посіб. – К. : Вища шк., 1995. – 237 с.
12. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб., 2000. – С. 11-23.
13. Карпенчук С.Г. Філософія освіти (загальна теорія педагогіки) : монографія / С.Г. Карпенчук. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2013. – 688 с.
14. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2011. – 486 с.
15. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні : минулий досвід та сучасні потреби : навчальний посібник / І. О. Кучинська. – Кам'янець-Подільський : видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. – 112 с.
16. Козяр М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М.М. Козяр, М.С. Коваль. – К. : Знання, 2013. – 327 с.
17. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Л. Ортинський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
18. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М.М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.

References

1. Alekseyuk A. M. (1998), *Pedagogika vy`shhoyi osvity` Ukrainy`*. Istoryia. Teoriya : Pidruchny`k / A. M. Alekseyuk, K., p. 34.
2. Andrushhenko V. (1996), *Suchasna social`na filosofiya* / V. Andrushhenko, M. My`xal`chenko, K. : Geneza.
3. Andrushhenko V. (2002), *Kul`tura. Ideologiya. Osoby`stist`* / V. Andrushhenko, L. Guberns`ky`j, M. My`xal`chenko, K., pp.75-103.

4. Babkin V. D. Social`na derzhava ta zaxy`st prav lyudy`ny` / V. D. Babkin // Pravova derzhava. Shhorichny`k naukovy`x pracz`. – K. : In-derzhavy` i prava im. Korecz`kogo NAN Ukrayiny.

5. Bex I. D. (2003), Vy`xovannya osoby`stosti: U 2 kn. Kn. 1: Osoby`stisno-oriyentovany`j pidxid: teorety`ko-texnologichni zasady`: Nauk. Vy`dannya / I. D. Bex, K. : Ly`bid`.

6. Bex I. D. (2003), Vy`xovannya osoby`stosti: U 2 kn. Kn. 2 : Osoby`stisno-oriyentovany`j pidxid : naukovo-prakty`chni zasady` / I. D. Bex, K. : Ly`bid`.

7. By`ty`nas B. P. (1996), Vvedeny`e v fy`losofy`yu vospytany`ya / B. P. By`ty`nas, M., pp.19-25

8. Vsemy`rnaya ency`klopedy`ya. Fy`losofy`ya (2001), M.: AST ; My`nsk : Harvest, Sovremennyy` ly`terator, p. 801.

9. Goncharenko Semen. Ukrayins`ky`j pedagogichny`j slovny`k / Semen Goncharenko // (1997), K. : Ly`bid`.

10. Ency`klopediya osvity` / gol. red. V. G. Kremen` (2008); Akad. ped. nauk Ukrayiny`. – K. : Yurinkom Inter, p. 87.

11. Yevtux M. B. (1995), Pedagogika : teoriya ta istoriya / Galuzy`ns`ky`j V. M., Yevtux M. B. : navch. Posib, K. : Vy`shha shk.

12. Y`l`y`n E. P. (2000), Moty`vacy`ya y` moty`vy / E. P. Y`l`y`n. – SPb., p. 11-23.

13. Karpenchuk S.G. (2013), Filosofiya osvity` (zagal`na teoriya pedagogiky`) : monografiya / S.G. Karpenchuk. – K. : Vy`davny`chy`j Dim “Slovo”.

14. Kuz`mins`ky`j A.I. (2011), Pedagogika vy`shhoyi shkoly` : navch. posib. / A.I. Kuz`mins`ky`j. – 2-ge vy`d., ster. – K. : Znannya.

15. Kuchy`ns`ka I. O. (2015), Gromadyans`ke vy`xovannya v Ukrayini : my`nuly`j dosvid ta suchasni potreby` : navchal`ny`j posibny`k / I. O. Kuchy`ns`ka. – Kam`yanecz`-Podil`s`ky`j : vy`davec`z` PP Zvolejko D. G.

16. Kozyar M.M. (2013), Pedagogika vy`shhoyi shkoly` : navch. posib. / M.M. Kozyar, M.S. Koval`. – K. : Znannya, 2013.

17. Orty`ns`ky`j V.L. (2009), Pedagogika vy`shhoyi shkoly` : navch. posib. [dlya stud. vy`shh. navch. zakl.] / V.L. Orty`ns`ky`j – K. : Centr uchbovoyi literatury`.

18. Ficzula M.M. (2010), Pedagogika vy`shhoyi shkoly` : navch. posib. / M.M. Ficzula. – 2-ge vy`d., dop. – K. : Akademvy`dav.

UDC 59.595.772

**HOVERFLY (*SYRPHIDAE*) PODILSKI TOVTRY NATIONAL NATURE
PARK (CENTRAL PODOLIA, UKRAINE)**